

Μαρία Γ. Παπαγεωργίου

ΠΑΛΑΙΑΙ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΤΟΥ ΦΘΙΝΟΠΩΡΟΥ
ΕΙΣ ΤΟ ΒΛΑΧΟΦΩΝΟΝ ΧΩΡΙΟΝ ΣΚΡΑ (ΛΙΟΥΜΝΙΤΣΑ)

Εἰς τό χωρίον τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας Σκρά μέχρι τοῦ 1970 περίπου κατὰ τὴν «περίοδον ἀποφλοιώσεως καὶ ἐκκοκκισμού (τοῦ ἀραβοσίτου)» (l'upírea xi tšucuírea vācot) ἐνεφανίζοντο εἰς τοὺς χώρους ἐργασίας, ἀνελλιπῶς μὲν ἄγαμοι νέοι μετημφισμένοι εἰς νεάνιδας, σπανίως δέ καὶ ἄγαμοι νεάνιδες μετημφισμέναι εἰς νέους. Αἱ ἐργασίαι ἀποφλοιώσεως ἤρχιζον τὴν ἐσπέραν τῆς πρώτης μετὰ τὴν 15. Αὐγούστου Κυριακῆς μέ πανηγυρικὴν παράθεσιν «δείπνων» (tsípi· έν. tsinā) ἐκ μέρους ἀμφιτρυνόνων καθοριζομένων καθ' ἑκαστον Αὐγουστον μέ προηγουμένην μεταξὺ συγγενῶν καὶ γειτόνων συνεννόησιν· εἰς τό «προαύλιον» τῆς οἰκίας (trǵušā) οἱ δαιτυμόνες —τά μέλη τῆς οἰκογενείας, συγγενεῖς καὶ γείτονες — ἐλάμβανον θέσιν «γύρω ἀπὸ στρογγυλά (χαμηλά) τραπέζια» (dinjúr di siníi dnufuláti) ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ οἰκοδόμοιοινα εἶχεν ἀποθέσει «πίτσα» (ticúš), μέ βούτυρο, γάλα, αὐγά καὶ τυρί, ἡ «πίτα» (plātsintā), μέ τά αὐτά ὕλικά, «σούπα» (tšorbā) ἀπὸ λαχανικά τῆς ἐποχῆς καὶ κρέας· ὀρνίθων, ἂν ὁ ἀμφιτρυνὼν ἤσκει μόνον τὴν γεωργίαν· προβάτου ἡ αἰγός, ἂν παραλλήλως πρὸς τὴν γεωργίαν ἤσκει καὶ τὴν κτηνοτροφίαν μικρῶν γαλακτοφόρων ζώων· κόκκινο κρασί, φροῦτα τῆς ἐποχῆς καὶ «ρετσέλι» (ticfā qn rikmjās jεptā «κολοκύθα βρασμένη σέ πετιμέζι»). Δεῖπνα μέ τό αὐτό ἐδεσματολόγιον παρετίθεντο καὶ ἐπὶ τῇ λήξει τῆς συγκομιδῆς τοῦ ἀραβοσίτου ἐντὸς τῶν οἰκιῶν περὶ τά τέλη Σεπτεμβρίου.

Ἀπὸ τοῦ 1970 καὶ ἐνεῦθεν τὴν ἐργασίαν τῶν χειρῶν οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου ἐνεπιστεύθησαν εἰς μηχανάς συγκομιδῆς, ἀποφλοιώσεως καὶ ἐκκοκκισμού· οὕτως ἐσμικρύνθη ὁ χρόνος τῶν ἐργασιῶν, ἠφανίσθη ὁμως ἡ χαρὰ τῆς ἐργασίας καὶ μαζί της ἠφανίσθησαν τά ἐορταστικά δεῖπνα —τοῦ Αὐγούστου «μέ τό φεγγάρι» (cu lúpa) καὶ τοῦ Σεπτεμβρίου «μέ τὴ λάμπα» (cu lámpa)— καὶ αἱ μεταμφιέσεις τοῦ Φθινοπώρου.

Κατὰ τὰς περιγραφὰς κατοίκων τοῦ χωρίου¹, ἐργασίαι καὶ μεταμφιέσεις συνεπλέκοντο ὡς ἑξῆς: Ἡ συγκομιδὴ τοῦ ἀραβοσίτου ἤρχιζεν ἀπὸ τῶν πρώ-

1. Στοιχεῖα ἰδιαιτέρως πολύτιμα διὰ τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης ἐργασίας μοῦ παρέχωρσαν μετὰ πολλῆς προθυμίας οἱ κάτωθι ἐκ Σκρά καταγόμενοι: Μαρία Τσιόνκη τοῦ Δημοσθένους, Ἀννέτα Τσιόνκη τοῦ Ἀθανασίου καὶ Γεώργιος Μανώλης τοῦ Χρίστου.

των ημερῶν τοῦ Αὐγούστου. Ἐν ἀρχῇ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας ἀπεχωρίζοντο ἐντός τῶν ἀγρῶν οἱ «κῶνοι» (pitšur) ἀπὸ τοὺς «στάχυν» (šumä) τῶν «πρωίμων καλαμποκιῶν» (gäpnišḡäri timruḡiṇi), τὰ ὅποια φυτεύονται κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου καὶ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον, καὶ μέ φορτωτικά ζῶα μετεφέροντο καὶ ἀπετίθεντο εἰς τὸ «άλωνι» τῆς οἰκίας (vtaḡ), παρὰ τὴν «αὐλειον θύραν» (ruḡärtä). Ἐν συνεχείᾳ μετεφέροντο οἱ κῶνοι τῶν «ὀψιμων καλαμποκιῶν» (gäpnišḡäri ruḡäznitsi) τὰ ὅποια φυτεύονται, συνήθως μαζί μέ «φασολιές» (höclur· ἐν. baclä), ἀπὸ τῆς 21. Μαΐου καὶ ἐντεῦθεν καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζονται καὶ «ποτιστικά» (di la vadä). Οἱ κῶνοι τῆς συγκομιδῆς ταύτης ἀπετίθεντο εἰς «τὸ μεγάλο σπῖτι» (cäsa märi), τὸν χώρον, ὅπου εὐρίσκεται ἡ «ἐστία» τῆς οἰκίας (ugništi).

Αἱ ἐργασίαι ἀποφλοιώσεως τῶν κῶνων τοῦ ἀραβοσίτου ἀνεπισήμως ἤρχιζον ἀπὸ τῆς ἐσπέρας τῆς 16. Αὐγούστου καὶ παρτείνοντο μέχρι τῶν Χριστουγέννων. Οἱ κῶνοι τῆς πρωίμου συγκομιδῆς καθ' ἑκάστην ἐσπέραν ἀπεγυμνοῦντο ἀπὸ τοὺς «χιτῶνας» (l'urpitinä) καὶ τὴν πρωίαν τῆς ἐπομένης ἡμέρας ἀπετίθεντο «χωρὶς κέρατα» (šüti) ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἰς ἀκαλύπτους χώρους τῆς αὐλῆς πρὸς ἀποξήρανσιν. Οἱ κῶνοι τῆς ὀψίμου συγκομιδῆς ἀπεγυμνοῦντο καὶ αὐτοί, ὅμως οἱ χιτῶνες τῶν δέν ἀπεσπῶντο, ἐδέοντο δέ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νά εἶναι δυνατὴ ἡ ἀνάρτησίς τῶν κάτωθι ἐστεγασμένων χώρων διὰ τὴν ἀποξήρανσιν. Ἐνεκα τούτου οἱ κῶνοι τῆς συγκομιδῆς ταύτης ὠνομάζοντο κῶνοι «μέ οὐρές» (cu cḡädi). Κατὰ τὴν ἀποφλύωσιν τῶν κῶνων τῆς ὀψίμου συγκομιδῆς ἐλάμβανεν χώραν καὶ ὁ ἐκκοκκισμός τῶν κῶνων τῆς πρωίμου συγκομιδῆς, οἱ ὅποιοι ἐν τῷ μεταξύ εἶχον ἀποξηρανθῇ, μέ «χτυπήματα μέ δρεπάνι» (bätiri cu šjätisirä).

Ἐπειδὴ οἱ κῶνοι τοῦ ἀραβοσίτου ἐσχημάτιζον σωρόν ἐν ἀρχῇ εἰς τὸ ἄλωνι τῆς αὐλῆς καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐντός τῆς οἰκίας καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐργασία ἦτο πάντοτε ἄκρως ἐπείγουσα, διὰ τὴν ἐκτέλεσίν της ἀπαιτεῖτο ἡ προσφορά δανεικῆς βοηθείας· ἔνεκα τούτου, συγγενεῖς καὶ γείτονες συνεννοοῦντο καθ' ἑκάστην ἀπὸ πρωίας «ποῦ θά ξεφλουδίσουν (καλαμπόκι) τὸ βράδυ» (jündi si l'urpäs šjära).

Τοῦτο ἐφρόντιζον νά μανθάνουν ἐκ τῶν νέων ὅσοι «δέν εἶχαν ἀρραβωνιαστεῖ» (nitucmīts), διότι εἶχον τὴν εὐκαιρίαν τηροῦντες τὴν ἀνωνυμίαν τῶν νά εἰσέρχωνται ἐκεῖ ὅπου ἔζων νεάνιδες «ποῦ δέν εἶχαν ἀρραβωνιαστεῖ» (nitucmíti)· βεβαίως, «ὅπου δέν εἶχαν φόβο» (jündi nu la ra frică), διότι πάντοτε ὑπῆρχον οἰκογένειαι αἱ ὅποια ἤρνοῦντο νά ἀποδεχθοῦν τὴν παραβίασιν τοῦ ἀβάτου τοῦ οἴκου τῶν, συμμορφούμεναι εἰς τινὰ παράδοξον, τῷ ὄντι, παλαιάν συνήθειαν.

Τὰ πράγματα ἐξειλίσσοντο ὡς ἑξῆς: Καθ' ἑκάστην ἐσπέραν ἐνεφανίζοντο εἰς τοὺς δρόμους τοῦ χωρίου «φίλοι» (șmăts), ἀνά δύο ἢ καθ' ὁμάδας τριῶν

καί, σπανιώτατα, τεσσάρων ἀτόμων, «ντυμένοι σάν κορίτσια» (bubul'êts), «μέ πουκάμισα κεντημένα στὸν ἐργαλειό» (cu camîşă (an)tuṃpâti)² καί μέ τὸ διακριτικόν τῆς ἐνδυμασίας τῶν νεανίδων αἱ ὁποῖαι δέν ἔχουν συνάψει ἀρραβῶνα: «ἄσπρα μανδῆλια (τῆς κεφαλῆς)» (camîşki albi). Οὗτοι ἔκρουν τὴν αὐλειον θύραν τοῦ οἴκου ἢ τῶν οἴκων, τοὺς ὁποίους εἶχον προγραμματίσει νά ἐπισκεφθοῦν, καί ἐγίνοντο παντοῦ εὐμενῶς δεκτοί. Δέν ὠμίλουν, διὰ νά μὴ ἀναγνωρισθοῦν ἀπὸ τὴν φωνήν· μόνον ἡσπάζοντο τὴν χεῖρα τῶν παρευρισκομένων καί ἐνηγκαλίζοντο ἐκείνους ἢ ἐκείνας ποὺ ἐπεθύμουν, πάντοτε ἐν εὐθυμίᾳ διατελοῦντες.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν οἱ συνεργασθέντες «στό ξεφλούδισμα» χωρικοὶ διέδιδον εἰς συγγενεῖς καί φίλους: «ἐκεῖ ποὺ ἤμασταν, ἦρθαν νέοι ντυμένοι σάν κορίτσια καί δέν τοὺς ἀναγνώρισαμε» (căla jîndi gam, vîniṃa bubul'êts şi nu l'a cupuscûm)· ἐν συνεχείᾳ διεδίδετο συνοπτικῶς μεταξὺ τῶν χωρικῶν ὅτι κατὰ τὴν παρελθοῦσαν νύκτα «πῆγαν νέοι ντυμένοι σάν κορίτσια ἀπὸ τὸ ἓνα ξεφλούδισμα στό ἄλλο καί δέν τοὺς ἀναγνώρισαν» (z - dúsira bubul'êts di la úpa l'urîrea la lănta şi nu l'a cupuscûm)· διότι οἱ νέοι πάντοτε ἐφρόντιζον νά καλύπτουν ἐπιμελῶς τὰ πρόσωπά των μέ τὰ λευκὰ μανδῆλια τῆς κεφαλῆς.

Ἡ παράδοσις ἐπέτρεπε καί εἰς τὰς νεάνιδας νά πράττουν τὰ αὐτὰ φέρουσαι «ἀνδρικά ρούχα» (lúcri bărbăţăşti) καί, ἀπαραιτήτως, «κάλτσες μέ γύρισμα» (tăşgor cu tăpătuṃă), διακριτικόν τῆς ἐνδυμασίας τῶν νέων οἱ ὁποῖοι δέν ἔχουν συνάψει ἀρραβῶνα. Ἀναφέρεται ὅτι τοῦτο ἀπετόλμων νεάνιδες ἰδιαιτέρως τολμηραί, πάντοτε ἀνά δύο ἐμφανιζόμεναι, φίλαι ἢ συγγενεῖς· ἀκόμη καί ἀδελφαί. Καθ' ὁμάδας, οὐδέποτε.

Κατωτέρω θά καταδειχθῇ ὅτι ἡ μεταμφέσις νεανίδων καθ' ὁμοίωσιν νέων δέν ἔχει ρίζας εἰς τὰ δρώμενα τοῦ Φθινοπώρου τοῦ χωρίου Σκρά, ὅπως δέν ἔχουν ρίζας εἰς τὰ δρώμενα τῆς Ἀνοιξέως τοῦ αὐτοῦ χωρίου: καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς νεάνιδας, ἡ δημοσίως ἐκδηλουμένη ἀπόρριψις προτεινομένης μνηστείας· καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς νέους, ἡ ἀπαιώρησις αὐτῶν ἐν εἴδει ἀπαγχομένου βότρυος³.

Ἐπειδὴ ἡ καλλιέργεια τοῦ ἀραβοσίτου «εἰσήχθη ἐξ Ἀμερικῆς εἰς τὴν Εὐ-

2. Ἡ camîşă (an)tuṃpâti εἶναι λευκὸν ποδῆρες ἔνδυμα ἀπὸ «χονδρὸ ἵφαντό» (rónǎză), «βαμβάκι μέ βαμβάκι» (bumbăc cu bumbăc) καί φέρει «κέντημα τοῦ ἐργαλείου» (anṃpâti) κατὰ τὸ κράσπεδον καὶ κατὰ τὰ ἄκρα τῶν χειρῶν.

3. Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου, «Παλαιαὶ συνήθειαι τῆς 6. Μαΐου ἡμέρας μνήμης τοῦ "Παλιοῦ Ἀη Γιώργη" εἰς τὸ βλαχόφωνον χωρίον Σκρά (Λιούμνιτσα)», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, Περιοδικὴ ἔκδοσις τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τεῖχος 4, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 58· πρβλ. σ. 60.

ρώπην τῷ 1500»⁴, εἶναι βέβαιον ὅτι εἰς παλαιότερους χρόνους τὰ παρατιθέμενα δειτνα — ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς περιόδου ἀποφλοιώσεως τοῦ ἀραβοσίτου τὰ μὲν καὶ ἐπὶ τῇ λήξει τῆς συγκομιδῆς τοῦ ἀραβοσίτου τὰ δέ — καὶ αἱ παραβιάσεις τοῦ ἀβάτου τῶν οἴκων ὑπὸ νέων μετημφιεσμένων εἰς νεάνιδας συνεδέοντο πρὸς ἑτέραν καλλιέργειαν, αἱ ἐργασίαι συγκομιδῆς τῆς ὁποίας ἔληγον περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου καὶ δὲν παρετείνοντο μέχρι τῶν Χριστουγέννων.

Τὰ δειτνα τοῦ Αὐγούστου κατὰ τινὰ τρόπον παραπέμπουν εἰς τὰ δειτνα τῶν Καρνείων, ἑορτῆς τῶν Λακωνῶν ἡ ὁποία κατελάμβανε ἑννέα ἡμέρας τοῦ μηνὸς Καρνείου, ἐκτεινομένου ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῶν μέσων τοῦ Σεπτεμβρίου· ἀκριβῶς εἰπεῖν, κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἀρχαιολόγου κ. Νικολάου Παπαχατζῆ ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐτελεῖτο «κατὰ τὸ τελευταῖο δεκαήμερον τοῦ Αὐγούστου καὶ ἴσως κάποτε καὶ κατὰ τὶς πρῶτες ἡμέρες τοῦ Σεπτεμβρίου, ἀνάλογα μὲ τὴν πανσέληνον»⁵. Εἰς τὰ δειτνα παρεκάθητο, ἀνὰ ἑννέα, ἄνδρες ἀνὰ τρεῖς ἐκπροσωποῦντες τρεῖς φρατρίας, εἰς ἑννέα τόπους, οἱ ὁποῖοι ὠνομάζοντο *σκιᾶδες* (...) *σκηναῖς* ἔχοντες *παραπλήσιόν τι*⁶. Τὴν ὀργάνωσιν τῶν Καρνείων ἀνελάμβανον *καρνεᾶται*: «οἱ ἄγαμοι· κεκληρωμένοι (.) ἐπὶ τὴν τοῦ Καρνείου λειτουργίαν», οἱ ὁποῖοι «ἐπὶ τετραετίαν ἔλειτούργουν»⁷.

Ἐκτὸς τῶν δειτνων, τὰ Κάρνεια περιελάμβανον: θυσίαν *κάρνων*, ἦτοι κριῶν⁸, *ἀγῶνα σταφυλοδρομῶν*⁹ καὶ χορόν νεανίδων, αἱ ὁποῖαι ἔφερον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς *καλαθίσκον*¹⁰. Ἐκ τῶν λατρευτικῶν τούτων ἐκδηλώσεων αἱ δύο τελευταῖαι σαφῶς συνάπτονται πρὸς τὸν τρύγον¹¹.

Ἡ ἑορτὴ ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὸν *οἰκέταν Κάρνειον*¹², «οἰκιακόν (τοῦ σπιτιοῦ) θεόν»¹³, ὁ ὁποῖος «πιστεύεται» ὅτι εἶναι αὐτός οὗτος ὁ *Κράνιος ἐπὶ κλησιν στεμματίας, τέμενος* τοῦ ὁποίου (*ἔστηκεν*) *τὴν ἐπὶ Ἀρκαδίας ἰούσιν ἐκ Σπάρτης*¹⁴.

4. Σ. Π. Παπανδρέου, ἀραβόσιτος (δ) (Bot.), *MEE*, τόμος πέμπτος, σ. 310/1.

5. Νικ. Παπαχατζῆ, «Ἡ Θρησκεία τῶν κλασσικῶν χρόνων. Ἑορτές τῆς Λακωνικῆς», *ΙΕΕ*, τόμος Γ₂, 1972, σ. 263/1,2.

6. Ἀθην. IV 141 E.

7. Ἡσυχ. καρνεᾶται.

8. Martin P. Nilsson, *Griechische Feste von religiöser Bedeutung mit Ausschluss der Attischen*, Milano 1975, Apollon (Kameen), σ. 120. Νικολάου Παπαχατζῆ, *Ἡ Θρησκεία στην ἀρχαία Ελλάδα*, Αθήνα 1987, VI Κλασσικά χρόνια. 11 Γιορτές της Σπάρτης καὶ τῆς Λακωνικῆς, Τα Κάρνεια, σ. 167.

9. Bekker, *Anecd.* I, 305.

10. Ἀπολλοφάνης παρ' Ἀθηναίων 467 F.

11. Περβλ. Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου, *Παραμύθια ἀπὸ μύθους ἀρχαίων ποιητικῶν ἔργων πού χάθηκαν*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 377-378.

12. CIG 1446, παρὰ Nilsson, *ἔ.ἀ.*, αὐτόθι. Πανσ. III 13, 3-4.

13. Πανσανίου *Ἑλλάδος Περιήγησις*, Βιβλίο 2. καὶ 3. Κορινθιακὰ καὶ Λακωνικά. Εἰσαγωγή... Νικ. Δ. Παπαχατζῆ, Ἀθήνα 1976, σ. 351, σημ. 1 (III 13, 4).

14. Πανσ. III 20, 8-9· Νικ. Παπαχατζῆ, *ἔ.ἀ.*, σ. 401, σημ. 2.

Δειπνοφόροι γυναῖκες ψα καὶ σιτία κομίζουσαι μετεῖχον ἐν Ἀθήναις τῆς θυσίας τῶν Ὀσχοφορίων, τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ὁποίας εἶχεν ἀναλάβει τό γένος τῶν Φυταλιδῶν¹⁵. Ἡ ἑορτὴ ἐτελεῖτο κατὰ μῆνα Πυανοψιώνα, ἐκτείνόμενον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ὀκτωβρίου μέχρι τῶν μέσων τοῦ Νοεμβρίου, «στὴν ἀρχὴ τῆς τελευταίας ἑβδομάδας τοῦ Ὀκτωβρίου καὶ μετὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ τρύγου»¹⁶, περιελάμβανε δέ, ἐκτός τῆς δειπνοφορίας καὶ τῆς θυσίας, καὶ πομπὴν νεανίσκων ἀμπεχομένων ὡς παρθένων, οἱ ὁποῖοι ἐκόμιζον ὄσχους Διονύσῳ καὶ Ἀριάδνῃ¹⁷. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν, τὰ Ὀσχοφόρια ἦσαν ἀγὼν δρόμου ἐφήβων οἱ δρομεῖς ἔτρεχον ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διονύσου μέχρι τοῦ τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς, κρατοῦντες ἀμπέλου κλάδον κατάκαρπον τὸν καλούμενον ὄσχον, ὃ δὲ νικητὴς τοῦ ἀγῶνος ἐλάμβανε κύλικα τὴν λεγομένην πενταπλόαν, καθ' ὅσον αὕτη περιεῖχε οἶνον καὶ μέλι καὶ τυρόν καὶ ἀλφίτων καὶ ἐλαίου βραχύ¹⁸.

Παράδοσις συναπτομένη πρὸς τὴν ἐκδοχὴν τῆς πομπῆς ἀποδίδει τὴν ἰδρυσιν τῶν Ὀσχοφορίων εἰς τὸν Θησέα κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἐκ Κρήτης μετὰ τῶν δύο ὡς παρθένων ἀμπεχομένων νεανίσκων, μέ τὴν βοήθειαν τῶν ὁποίων εἶχεν καταβάλλει τὸν Μινώταυρον¹⁹. Ὁ Α. Ρ. Ραγκαβὴς σχολιάζει τὴν παράδοσιν ταύτην ὡς ἑξῆς: «Ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ καθέκαστα τῆς ἑορτῆς καὶ αὐτὸ τό ὄνομα τοῦ γένους τοῦ ἐπιμελουμένου τῆς θυσίας (Φυταλίδαι), (τὰ Ὀσχοφόρια) ἦν ἑορτὴ τῆς φθινοπωρινῆς συγκομιδῆς, συμπλεχθεῖσα μετὰ ταῦτα μετὰ τῶν περὶ Θησέως μυθευομένων»²⁰.

Φρατρικὸν δεῖπνον καλούμενον δόρπον περιελάμβανον τὰ Ἀπατούρια, ἑορτὴ τῶν Ἰώνων²¹, τελουμένη ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Πυανοψιώνα μετὰ τὰ Ὀσχοφόρια· τὰ μέλη γενῶν τῆς αὐτῆς φρατρίας συνέτρωνον κατὰ τὴν Δορπίαν, ἥτοι τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἑορτῆς ἐπὶ συνόλου τριῶν²². Τό δεῖπνον τοῦτο δὲν συνήπτετο πρὸς φθινοπωρινὴν τινα συγκομιδὴν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐγγραφὴν εἰς τοὺς φρατρικοὺς καταλόγους τῶν νέων μελῶν, κούρων καὶ κορών, ἥτις ἐπραγματοποιεῖτο κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν τῶν Ἀπατουρίων, τὴν Κουρεώτιδα, ἐνῶ κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν, τὴν Ἀνάρρυσιν, ἐτιμῶντο διὰ

15. Πλουτ., *Θησ.*, 23· πρβλ. 12.

16. Νικ. Παπαχάτζη, «Ἡ Θρησκεία τῶν κλασσικῶν χρόνων. Ἑορτές τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας καὶ Ἀττικῆς», *ΙΕΕ*, Γ₂, σ. 261/1.

17. Πλουτ., *Θησ.*, 23.

18. Ἀριστόδημος παρ' Ἀθηναίων XI 495 F.

19. Πλουτ., *Θησ.*, αὐτόθι.

20. Πλουτάρχου *Βίοι Παράλληλοι*, Μετάφρασις ὑπὸ Α. Ρ. Ραγκαβῆ, τόμος πρῶτος, ἐν Ἀθήναις 1864, *Θησεύς*, σ. 33, σημ. 2.

21. Ἡρόδ. I 147.

22. Ὅτι ἡ Δορπία κατεῖχε τὴν πρώτην θέσιν τῶν Ἀπατουρίων, βλ. Paulys, *Realencyclopädie*, Zehnter Halbband 1575, 57 Δορπία (Stengel).

θυσίας προβάτων καὶ αἰγῶν ὁ Ζεὺς Φράτριος ἢ ἡ Ἀθηνᾶ Φρατρία²³.

Εἶναι ἐμφανές ὅτι τὰς τρεῖς ἀρχαίας ἐορτάς: Κάρνεια, Ὀσχοφόρια καὶ Ἀπατούρια —τοῦ ἀρχομένου, τοῦ μεσοῦντος καὶ τοῦ φθινοπώρου ἀντιστοιχίως— ἐνοποιοῦν δύο κατηγορίαι συζευκτικῶν στοιχείων, τῶν δειπνῶν (δείπνα, δψα καὶ σιτία τῶν δειπνοφόρων γυναικῶν, δόρπον) καὶ τῶν θυσιῶν (θυσία κάρνων, θυσία τελουμένη φροντίδι τῶν φυταλιδῶν, θυσία προβάτων καὶ αἰγῶν), ἐνῶ μία τρίτη κατηγορία, τῶν ἀγώνων (ἀγών σταφυλοδρόμων, ἀγών δρόμου ἐφήβων κρατούντων δσχους), ἐνοποιεῖ τὰ Κάρνεια καὶ τὰ Ὀσχοφόρια, ἐκ παραλλήλου δέ συνάπτει αὐτὰ πρὸς τὸν τρύγον.

Τό σημαντικόν ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι πρὸς τὸν τρύγον συνάπτει τὰ δείπνα τοῦ Φθινοπώρου εἰς τό χωρίον Σκρά ἢ ἐμφάνισις νεανίσκων ἀμπεχομένων ὡς παρθένων, διότι οὗτοι κατὰ τὰ Ὀσχοφόρια ἐκράτουν δσχους.

Ἡ ἐκπροσώπησις φρατριῶν ὑπὸ τῶν δειπνούντων κατὰ τὰ Κάρνεια ἀνδρῶν μᾶς ἐπιτρέπει νά θεωρήσωμεν τὸν τιμώμενον διὰ θυσίας κριοῦ θεόν οἰκέταν Κάρνειον ὡς προστάτην ὄχι μόνον τῆς οἰκογενείας —«τοῦ σπιτιοῦ»— ἀλλὰ καὶ τοῦ γένους καὶ τῆς φρατρίας. Ἐξ ἄλλου καὶ ἡ προσωνομία τοῦ αὐτοῦ θεοῦ στεμματίας, ὁ τοῦ στέμματος, τοὔτεστιν ὁ τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου, εἰς τὸν αὐτὸν ἐννοιολογικὸν χώρον εἰσάγει²⁴.

Εἰς τὸν οἰκέταν Κάρνειον ἢ Κράνιον στεμματίαν ἀναγνωρίζομεν τὸν προαπολλώνιον πανελλήνιον καὶ πολυώνυμον ἡλιακὸν θεόν, ὅστις ὡς ἀναξ τοῦ ἥρος ἐτιμήθη ἐν Σπάρτῃ ὑπὸ τό ὄνομα Ὑάκινθος²⁵ καὶ ὡς ἀναξ τῆς ὀπώρας ὑπὸ τό ὄνομα Καρνεῖος²⁶.

Εἰς τὴν τιμωμένην κατὰ τὰ Ἀπατούρια ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Φρατρία ὡς προστάτιδα τῶν ἐγγραφομένων εἰς τοὺς φρατρικοὺς καταλόγους νέων κορῶν θεάν Ἀθηνᾶν, τὴν δέσποιναν τοῦ Παρθενῶνος Ἀθηνᾶν Παρθένον²⁷, ἀναγνωρίζομεν τὴν πανελλήνιον θεάν Παρθένον τῶν προαπολλωνίων χρόνων²⁸ τὴν ταυτισθεῖσαν πρὸς τὸν ἐκ τῆς ἀμπέλου κατὰ τό ἔαρ ἀπαγχόμενον

23. Γερ. Δ. Καψάλη, Ἀπατούρια (Ἀρχαιολ.), ΜΕΕ, τόμος πέμπτος, σ. 83/3-84/1. Νικ. Παπαχατζῆ, ἔ.δ., ΙΕΕ, Γ₂, σ. 261/1· τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ Θρησκεία στὴν ἀρχαία Ελλάδα*, IV, 4. Αθηναιϊκὴς γιωρτές γιὰ τὴν πολιοῦχο θεά, σ. 150.

24. Liddell-Scott, *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἀθῆναι 1938, τόμος τέταρτος, λῆμμα στέμια, τό, II, σ. 119/1.

25. Μ. Παπαγεωργίου, «Παλαιαὶ συνήθειαι...», II σ. 50, καὶ III σ. 56.

26. Πρβλ. τὰ ἀναφερόμενα περὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς Καρνεῖου εἰς Μ. Παπαγεωργίου, *Παραμύθια*, σ. 377.

27. Ι. Θ. Κακριδῆ, *Ἡ Αθηνᾶ. Γενικά, Ἑλληνικὴ Μυθολογία*, Τόμος 2. Οἱ Θεοί, Εκδοτικὴ Αθηνῶν 1986, σ. 100/1.

28. Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου, «Ἐκ τῆς λατρείας τῆς θεᾶς Παρθένου ἐν Νεαπόλει (Καβάλα)», ΣΤ΄ Συμπόσιο Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου. *Ιστορικὴ, ἀρχαιολογικὴ καὶ λαογραφικὴ ἐρευνα γιὰ τὴ Θράκη, Κομοτηνὴ-Αλεξανδρούπολη, 7-10 Μαΐου 1989*, Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἰῶνα 228, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 333-353.

βότρυν καὶ τιμηθεῖσαν ὡς προστάτιδα τῶν ἀνήβων καὶ τῶν ἐπιγάμων νεανίδων²⁹, ὡς θεάν τῆς ὁπώρας καὶ προστάτιδα τῶν ἤδη παρὰ νυμφῶνος οὐδὸν ἱσταμένων νεανίδων, ἥτοι τῶν νεανίδων αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἤδη μνηστευθῇ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην στηρίζει τὸ τυπικόν τῆς ἐν Ἱερᾷ Νήσῳ (Σφαιρίᾳ) λατρείας τῆς Ἀθηνᾶς ὡς ἀπατουρίας, τὸ ὁποῖον ὠριζε: *ταῖς Τροιζηνίων παρθένοις ἀνατιθέναι πρό γάμου τὴν ζώνην τῇ Ἀθηνᾷ τῇ ἀπατουρίᾳ*³⁰.

Ἡ λατρεία αὕτη διετηρήθη τόσον ἀκμαία καθ' ἅπασαν τὴν προχριστιανικὴν περίοδον, ὥστε ἐπέβαλεν εἰς τὴν Ἡμετέραν Ἐκκλησίαν νὰ τιμᾶται τὴν 31. Αὐγούστου —*παρ' ὁπώρας οὐδόν*— «ἡ ἀνάμνησις τῆς ἐν τῇ ἀγίᾳ Σορῶ καταθέσεως τῆς τιμίας ζώνης τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου»³¹.

Τὴν ἀρχαιότατην προαπολλώνιον θεάν Παρθένον ἀναγνωρίζομεν καὶ εἰς τὴν Ἀθηνᾶν ὡς Σκιράδα ἐκ τοῦ περιλαμβανομένου εἰς τὸ τυπικόν τῆς ἐορτῆς τῶν Ὀσχοφορίων ὁρου νὰ τερματίζεται πρό τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς Σκιράδος ὁ ἀγὼν δρόμου τῶν ἐφήβων, οἱ ὁποῖοι ἐκράτουν ἀμπέλου κλάδον κατάκαρπον, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ τυπικόν τῶν κατὰ μῆνα Σκιροφοριῶνα τελουμένων Σκίρων, περὶ τῶν ὁποίων ὁ Ἀρποκρατίων ἀναφέρει τὰ ἀκόλουθα: (...) τὸ σκίρον σκιάδιον ἐστὶ μέγα, ὅφ' ὃ φερομένῳ ἔξ ἀκροπόλεως εἰς τινα τόπον καλούμενον Σκίρον πορεύονται ἢ τε τῆς Ἀθηνᾶς ἰέρεια καὶ ὁ τοῦ Ποσειδῶνος ἱερεὺς καὶ ὁ τοῦ Ἡλίου³². Ἱερεὺς τοῦ Ἡλίου βαδίζει ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ σκίρου τῆς Ἀθηνᾶς Σκιράδος!

Ἡ περιλαμβανομένη εἰς τὸ τυπικόν τῆς ἐορτῆς τῶν Καρνείων ὁρχησις νεανίδων ὁ καλαθίσκος μᾶς ἐπιτρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὅτι καὶ ἐν Σπάρτῃ θὰ ἐτιμᾶτο παρθενική τις θεὰ ἱσταμένη παρὰ τὸν οἰκέταν ἢ στεμματίαν Κάρνειον, ὅπως ἡ Περίβοια παρὰ τὸν Ὑάκινθον³³, σεληνιακὴ τὴν φύσιν, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τῆς τηρηθείσης ἀρχῆς τῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τὴν πανσέληνον τοῦ προσδιορισμοῦ, καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν, τῶν ἡμερῶν τελέσεως τῶν Καρνείων.

Πιθανῶς ἡ θυγατρικὴ σχέσις τῆς Ἀθηνᾶς πρὸς τὸν Δία διηυκόλυνε τὴν καθιέρωσιν τῆς λατρείας αὐτοῦ ὡς Φρατρίου κατὰ τὰ Ἀπατούρια, ἐνῷ ἡ ὑπὸ νεανίσκων ἀμπεχομένων ὡς παρθένων μεταφορὰ ἐν πομπῇ ὁσχων Διονύσῳ

29. Παπαγεωργίου, «Παλαιαὶ συνήθειαι...», I σ. 27, IV σ. 57 καὶ 60.

30. Πaus. II 33, 1.

31. Ἀγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, *Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν*, τόμος ἔκτος, Ἰούλιος-Αὐγούστος, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 297. Πρβλ. τόμον τέταρτον, Μάρτιος-Ἀπρίλιος, σ. 214. Βλ. καὶ Ἰωάννου Π. Μαμαλάκη, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος (Ἄθως) διὰ μέσου τῶν αἰώνων*, Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν 33, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 219.

32. Carolus Müller, *F H G* 1849, Band III (1975, Unveränderte Nachdruck), Περὶ τῶν Ἀθήνησι μηνῶν καὶ ἐορτῶν, 23, σ. 341.

33. «Παλαιαὶ συνήθειαι...», III σ. 56.

καί Ἀριάδνη συνῆψε τὰ Ὅσχοφόρια πρὸς τὸν Διόνυσον εἰς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους εἶναι βέβαιον ὅτι εἶχεν ἀπολύτως ἀποκοπῇ ἀπὸ τὰς καταβολάς αὐτῆς ἡ ἀρχαιοτάτη ἡλιακὴ ἄμα καὶ σεληνιακὴ φρατρικὴ αὕτη ἐορτή.

Ὁ χρόνος τελέσεως τῶν Καρνείων —παρὰ τὴν ἀρχομένην ὁπώραν— καὶ αἱ σκιάδες τῶν δειπνούντων κατὰ φρήτρας ἀνδρῶν μᾶς ὁδηγοῦν εὐθέως εἰς τοὺς τόπους, ὅπου πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὰς καταβολάς τῶν τριῶν ἀρχαίων ἐορτῶν συλλήβδην: εἰς τοὺς ἀμπελώνας. Ἐκεῖ μετέβαινον κατὰ γένη κατὰ φρήτρας οἱ πανάρχαιοι Ἕλληνες ἐργάται τῆς ἑλληνικῆς γῆς, συναποκομίζοντες τὰ χρειώδη· τὰ ὑπὸ τῶν γεωργῶν Βλάχων τοῦ χωρίου Σκρᾶ περιληπτικῶς ἀποκαλούμενα *pātal*³⁴. Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἡσχολοῦντο μέ τὸν τρύγον καὶ τὴν ἐσπέραν παρεκάθηντο εἰς *δεῖπνον* ὑπὸ τὴν σκέπην *σκιᾶδος* —καλύβης, πιθανῶς, ἐκ κλάδων δένδρων— *μονοφάγοι*, *ἀλλοτρίου μηδενός παρεισιόντος*³⁵. Πιθανῶς εἶχεν ἐπικρατήσῃ ἡ συνήθεια κατὰ τὰ παρατιθέμενα ὑπὸ τὰς σκιάδας τῶν ἀμπελώνων *δεῖπνα* οἱ *μονοφάγοι* νὰ προγεύωνται ὡς *προτένθαι* τὰ ποικίλα προϊόντα τῆς νέας ἐσοδείας ὑπὸ μορφὴν ζωμοῦ περιέχοντος τὰ ὕλικά τῆς *ἰσόγθα* τῶν *δεῖπνων* τοῦ Σκρᾶ, καὶ ἡ συνήθεια αὕτη μετεφέρθη καὶ εἰς τὴν Δορπίαν τῶν Ἀπατουρίων³⁶, τελικῶς δέ ἔλαβε τὴν μορφὴν μεταληπτικῆς πόσεως ἐκ τοῦ κράμματος τῆς πενταπλόου κύλικος.

Ὁ *οἰκέτας Κάρνειος* ἐτιμᾶτο ὑπὸ τῶν Λακώνων καὶ ὡς *δρομαίεϋς*, πιθανῶς ὑπὸ νεανίσκων ἀμπεχομένων ὡς παρθένων, οἱ ὅποιοι εἰσεχώρουν εἰς τοὺς ξένους ἀμπελώνας φέροντες ἐπὶ τῶν ὤμων δύο πήρας —σκωπτικῶς, κήλας;— μίαν ἔμπροσθεν καὶ μίαν ὀπισθεν, ἐξήρχοντο δέ *δρομαῖοι*³⁷ συναποκομίζοντες σταφυλὰς, ἂν ἀναφορὰ τις εἰς μίμους ὀνομαζομένους *δεικηλιστάς* καὶ ὑποκρινομένους ἐν Σπάρτῃ *κλέπτοντάς τινας ὁπώρας* ἔχη τὰς ρίζας τῆς εἰς τοιαύτην συνήθειαν³⁸. Καὶ τό ἐρμῆνευμα τοῦ Ἡσυχίου περὶ τῶν σταφυλοδρόμων: «τινὲς τῶν Καρνεατῶν παρορμῶντες τοὺς ἐπὶ τρύγῃ» ἴσως ὑποκρύπτει τοιαύτην ἔννοιαν³⁹. ὁμοίως καὶ ἕτερον τοῦ Ἡσυχίου ἐρμῆνευμα, τό περὶ τῶν προτενθῶν: «λίχνοι προαρπάζοντες»⁴⁰.

Εἶναι πιθανόν ὅτι νεανίσκοι ἀμπεχόμενοι ὡς παρθένοι εἰσεχώρουν εἰς ἀρχαιοτάτους χρόνους εἰς ξένους ἀμπελώνας διὰ νὰ ἀρπάσουν νεάνιδας μέ σκοπὸν τὸν γάμον καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην εἰς τῆς ὁμάδος ἦτο ὁ

34. *Παραμύθια*, σ. 206, σημ. 1.

35. Ἐκ τοῦ Πλουτάρχου (Ἑλληνικά Αἴτια 301 E) ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἐστίασιν τελουμένην πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, παρὰ Nilsson, *Gr. F.*, σ. 73 καὶ σημ. 3.

36. Φιλύλλιος ἐν Ἡρακλεῖ παρ' Ἀθηναίων IV 171 D.

37. *CIG* 1446, παρὰ Nilsson *ἑ.ἀ.*, σ. 120.

38. Σωσίβιος παρ' Ἀθηναίων XIV 621 E.

39. Παρὰ Nilsson, *ἑ.ἀ.*, σ. 121, σημ. 3.

40. Παρὰ Liddell - Scott, λῆμμα *προτένθης*, -ου, ὁ.

ἐνδιαφερόμενος οἱ δέ λοιποὶ συμπαρίσταντο ἐθελοντικῶς καί οὕτως πιθανῶς προέκυψεν ἡ τῶν Θηβαίων προσηγορία ἐθελονταί περὶ τῶν δεικηλιστῶν⁴¹.

Εἰς τὴν παρεχομένην εἰς τοὺς νέους εὐκαιρίαν ἀπαγωγῆς νεανίδων ὀφείλεται πιθανῶς ἡ συνήθεια τῆς μεταμφίσεως νέων καθ' ὁμοίωσιν νεανίδων κατὰ τό Φθινόπωρον. Προφανῶς οἱ νέοι ἔφερον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σκῖρον, ἥτοι λευκόν σκιάδιον⁴², διακριτικόν τῆς ἐνδυμασίας τῆς Ἀθηνᾶς Σκιράδος καί τῶν προστατευομένων τῆς νεανίδων, διὰ νά καλύπτουν τὴν συνεργίαν εἰς τὴν ἀπαγωγὴν καί, διὰ μείζονα ἀσφάλειαν, πιθανῶς ἤλειφον τό πρόσωπον μέ λευκὴν γῆν⁴³ ἢ, τό ἀπλούστερον, μέ ἄλφιτα καί οὕτως προέκυψεν ἡ «Μπομπόλα» Ἀλφιτῶ⁴⁴.

41. Ἀθην., XIV 621 E.

42. Liddell - Scott, λῆμμα σκῖρον, τό.

43. Bekker, *Anecd.*, σ. 304, 8: Σκειράς Ἀθηνᾶ.

44. Περισυναγωγή γλωσσικῆς ὕλης καί ἐθίμων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἰδίᾳ δέ τοῦ τῆς Πελοποννήσου, Παραβαλλομένων ἐν πολλοῖς πρὸς τὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὑπὸ Π. Παπαζαφειροπούλου, Ἱερέως καί σχολάρχου, Βιβλιοθήκη Ἱστορικῶν Μελετῶν 117, Ἐν Πάτραις 1887, Κεφ. Δ', Γλωσσάριον σ. 464, λῆμμα Μπομπόλα.